

Vebsayt: <https://involta.uz/>

УДК: 72.2

ХОРИЖ МАМЛАКАТЛАР ДЕҲҚОН БОЗОРЛАРИНИ ЎРГАНИШ ВА ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ

Джураева Нилуфар Хайдаровна

Самарқанд Давлат архитектура қурилиш институти таянч докторанти

Annotasiyasi. Ушбу мақолада замонавий савдо майдонларининг шаҳарлар тузилиши ва кўринишига эътибор қаратилган. Миллий ва тарихий анаъаналарга асосланган ҳолда ёпиқ бозорлари (савдо мажмуа) лари яратиш шаҳарсозликда бозорларнинг роли ҳақида сўз юритилади.

Kalit soʻzlari: бозорлар, савдо-иншоотлар, шаҳарсозлик, савдо сотик, архитектура, қурилиш, анаъаналар, замонавий савдо майдони.

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние современных торговых пространств на структуру и облик города. Создание новой типологии пространства торгового центра, отвечающего потребностям, основанного на историческом аспекте, заключающего в себе возрождение

традиционной торговли. Переосмысление роли рынков в градообразующими социальном плане.

Ключевые слова: рынки, торговые объекты, градостроительство, торговля, архитектура, строительство, традиции, современное торговое пространство

Abstract. This article discusses the impact of modern retail spaces on the structure and appearance of the city. Creation of a new typology of shopping center space that meets the needs, based on the historical aspect, embodying the revival of traditional trade. Rethinking the role of markets in city-forming social terms.

Key words: markets, trade facilities, urban planning, trade, architecture, construction, traditsii, sovremennoe torgovoe prostranstvo.

Кириш. Бозор иқтисодиёти шароитида савдо марказларини архитектура - режавий ташкиллаштириш ва унинг самарали фаолият юритиши, транспорт ва пиёдалар ҳаракатини режавий асосда шакллантириш асосий масалалардан ҳисобланади [1,6]. Шунинг учун биз хориж тажрибасига назар қаратишимиз ва унинг ижобий томонларини ўрганишимиз мақсадга мувофиқдир.

Қўшма Штатлардаги савдо марказлари иккинчи Жаҳон урушидан сўнг кенг тарқалди. Америка шаҳарлари марказлари савдо хизматларини ташкил қилишда замонавий шаҳарсозлик талабларига жавоб беришни тўхтатдилар, чунки биоларнинг зичлиги юқори эди. Асосий кўчалар бўйлаб анъанавий жойлашуви билан тикилинч ҳаракатланиш жадвали чакана савдо корхоналарининг ишлашини ўта қийинлаштирди ва автоуловларнинг ҳаракатига ва савдо биолар яқинида тўхташ жойларини ташкил этишга халақит берди [4-356].

Савдо-сотик қилинадиган муайян жой, майдон, бозорлар қадимги Рим ва Юнонистонинг Милет, Пергам ва бошқа шаҳарларида тўғри тўртбурчакли майдонда ёки 3 ва 4 томони қатор устунли савдо расталари ва омборлар, ибодатхоналар, устахоналар ва бошқа биолардан иборат бўлган. Бозор майдонлари шаҳар мажмуа (агора, форум)ларнинг бир қисми ҳисобланган.

Ҳар бир мамлакат бозорларининг турлари ва архитектураси уларнинг қурилиши иқлими шароити, иқтисоди, географик ўрни ва савдо соҳасидаги анъаналари билан боғлиқ бўлган. Ўрта ер денгизи хавзасидаги мамлакатларда бозорлар қадимдан очиқ майдонларда, Шарқда эса усти ёпиқ бозорлар ривожланган.

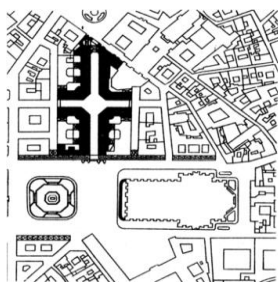
Европа бозорлари махсус режа асосида қурилган (Парижда марказий бозор ва бошқалар). Россияда ихтисослашган бозор (Гостиний двор) лар асосан 1-2 қаватли, олд томони кўпинча равоқлар ёки устунлар қаторидан бостирмалардан иборат бўлган (Санк-Петербургдаги бозор, Ярославлдаги бозор ва бошқалар)[37;27-б].

Савдо расталари.

XIX- асрда шаҳарсозлик муаммоларига яна бир муаммо қўшилди, яъни йўловчи ва тобора ошиб бораётган транспорт оқимларининг кесишуви бўлди. Шу боис савдо йўловчи расталарида транспорт ва йўловчилар оқимларнинг кенг бўлиниши бўйича тарихий негизларни ҳам кўришимиз мумкин. Савдо биносининг янги архитектуравий шакли, яъни Раста 150 йил аввал, истеъмол товарларни оммавий саноат усули билан ишлаб чиқариш даврида пайдо бўлган. Биринчи бўлиб ушбу ёпиқ ҳолдаги савдо йўловчилар ҳудудининг тури Парижда пайдо бўлиб, кейинчалик барча Европа мамлакатларида ҳам кенг ёйилган. Ўтган асрда қурилган кўплаб расталар ҳозирги кунгача сақланмаган бўлса ҳам, мавжуд расталар муваффақият билан фаолият кўрсатмоқда. Уларга қуйидагилар киради: Лондондаги "Бурлингтон-аркада", Брюсселдаги "Авлие Хуберт" галереяси, Миландаги "Виктор Эммануил" галереяси (1- расм).

XIX асрда Москва меъморчилиги ҳам янги оммавий иншоотлар тури – расталар билан бойитилган. Унинг асосида узунасига жойлашган савдо-йўловчи ҳудуд ётган. Москва расталари Ғарб намуналарига қараб қурилган бўлиб, иқлимни инобатга олиб, тез орада танилган ва шаҳарнинг ҳам савдо ҳам йўловчи-коммуникатив тармоқларини муносиб даражада бойитган. XIX асрда барча йирик Европа шаҳарлардаги тарихий марказлар маънавий қадрият

сифатида барпо этилганлиги туфайли бош шаҳар ва туманларда замонавий вазифалар учун янги қурилишлар шаҳарнинг хусусиятларини бузилишига эмас, балки эски шаҳарга уйғунлашган ҳолда қўшилиш, уни янада яхлит бўлишини таъминлаш эди. Ушбу вазифани айнан расталар тўлиқроқ бажарган. Икки, баъзида ундан ҳам кўп магистрал ёки майдончалар бирлашиб, симметрик кўчани ифодалаган ҳолда расталар фақатгина йўловчилар учун мўлжалланган ва ёмон об-ҳаводан ҳимояланган.

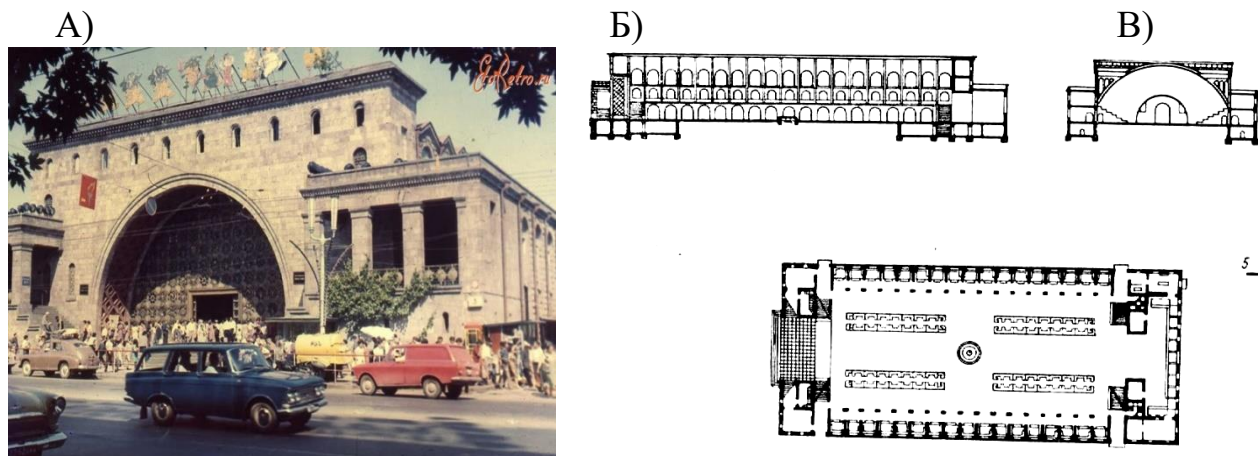

**Миландаги Виктор Эмануел галереяси. 1867-й. (генплан , план ,
интерер).**

Ҳозирги давр савдо майдонларининг бетартиб жойлашиши асосий муаммолардан бири ҳисобланади. Иқтисоднинг жадал ривожланиши шаҳар атроф муҳитини ва шаҳарсозлик кўринишига уни режалаштиришга салбий таъсир кўрсатмоқда чунки, савдо расталари ва майдонларда одамларнинг тартибсиз тўпланиши бунга сабаб бўлади. Ривожланган хорижий давлатларда деҳқон бозорлари сепермаркетлар ўрнини боса оладими? деган савол кўплаб тадбиркорлар, мулк эгаларини ўйлантириб келмоқда. Европа, АҚШ, Осиё давлатларида бозорларни йирик савдо комплекслари таркибида ташкил қилиш анъанаси мавжуд бўлиб, аҳоли кўп яшайдиган ҳудудларни қамраб олиши савдо ва бозор эгаларининг мақсадидир. Деҳқон бозорлари арзон нархлар ва маҳсулотларнинг ҳозиржавоблиги билан харидорларни ўзига жалб қилади. Бундай бозорлар асосан аҳоли зич яшайдиган ҳудудларда фаолият юритади.

Ҳозирги замон хорижий ва миллий қурилиш амалиётининг кўрсатишича, ёпиқ бозорлар архитектураси ҳажмли-фазовий ечимларнинг учта центрик,

блокли ва павильонли тизими асосига қурилади. Центрик композицияга товарни қабул қилиш, навларга ажратиш, омборга жойлаш, санитар текширувидан ўтказиш ва шу кабилардан бошлаб бу товарлар пештахтага келиб тушгунгача бўлган савдо билан боғлиқ барча технологик жараён унинг яхлит ҳажмида амалга ошадиган ягона иншоотдан иборат бўлган бозорлар киради. Мана шундай режалаштириш ечими намунаси бўлиб Еревандаги ёпик бозорни айтиш мумкин. Блокли композициянинг ўзига хос жиҳати бўлиб савдо иншоотининг бутун ҳажмини ўзаро ёпик совуқ ўтказмайдиган йўлаклар билан боғланган бир қатор алоҳида турувчи ҳажмларда тўпланиши ҳисобланади. Композицион усул Петербургдаги Приморье бозори асосида ётади. Бозор биноси учта бир хил блоклар – бир вақтнинг ўзида савдо нуқталари ва харидорлар учун йўлак бўлиб хизмат қилувчи ўтиш йўллари билан бирлаштирилган савдо залларидан (ҳар бири 12,8 м баландлик ва 17,6x12,5 м габаритга эга) иборат. Павильонли тип очик ўтиш йўллари билан ўзаро боғланган алоҳида блоклардаги иншоотлар гуруҳи билан тавсифланади. Ёпик бозорнинг павильонли типига Ригадаги бозорни киритиш ҳам мумкин. Бу бозордаги режалаштириш ечимининг ўзига хос томони бўлиб тўртта павильоннинг жуфт бўлиб ўзаро бирлаштирилиши ҳисобланади. У ёки бу композицион тизимга баҳо бера туриб, қуйидагиларни таъкидлаш лозим. Павильонли ва блокли типдаги ёпик бозорлар ҳам қурилиши, ҳам эксплуатацияси бўйича центрик композициядаги бозорларга қараганда қимматлиги билан ажралиб туради[4. 35-б].

Еревандаги ёпиқ бозор – марказий композиция (арх.А.Агабабян). А – умумий кўриниши,

Б – бўйлама қирқим, В – кўндаланг қирқим, Г – бозор режаси.

Замонавий шаҳарлар савдо майдонлари ва нуқталари улар сонининг беҳисоблиги билан ажралиб туради. Шаҳарсозлик чиройига зарар етказди. Аммо бозорлар ва савдо майдонлари ўз навбатида тарихий аҳамиятга эга ҳамдир. Сўнгги ўн йилларда Европа мамлакатларида янгидан янги бозорлар барпо этилди. Замонавий бозорлар асосий эътиборни тижоратга қаратиб, интернет орқали савдо-сотик, овқат маҳсулотларини уйгача етказиб бериш устида кўп ишлар олиб борилмоқда[5-96-б].

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, бозорлар харидорлар жалб қилишнинг хилма-хил усулларини қўлламоқда ва ўз йўналишларини сақлаган ҳолда иқтисоднинг имкониятларини кенгайтирмоқда. Бозорларнинг савдо кўргазалари тарихий анъаналари оммони бирлаштириш, муносабатларни шакллантириш манбаи ҳисобланади. Шаҳар аҳоли пунктлар майдони ва кўчаларининг кўрки ажралмас бўлаги бўлиб келган. Аммо кейинги йилларда янги савдо бинолари супермаркетлар аҳолининг тарихий анъаналарини йўқотиб замонавий кўринишга эга бўлмоқда. Бозорлар эса кенг майдон эркинлик талаб этади.

Бозорлар Америка, Германия, Россия мамлакатларида кескин тараққий эта бошлади. Жойлаштирилаётган худуд функционал жиҳатдан тўғри танланган бўлиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Пулатов Х.Ш. Базары старого ташкента –Т :Пути развития архитектуры Узбекистана , 1983
2. Нойферт Э. Строительное проектирование. Москва, Стройиздат, 1991
3. Власова М.Л Создание Торгово-развлекательных центров в России. Москва. «Дашков.И.К», 2012. 368-б.
4. Зайнуллина А.М. Типология современных архитектурных решений рынков. Известия КГАСУ, 2017, № 4 (42), 95-96 с.
4. Сеитеков Б. Е. “Ёпиқ бозор мажмуаларининг архитектуравий типологик ечимлари тарихийлик ва замонавийлик” магистр диссертация- Тошкент- 2014